

Vana ja ikka uus orientalistika: Tartu Ülikooli orientalistikakeskus — 30¹

Märt Läänemets, Alevtina Solovyeva

SISUKOKKUVÕTE

Artiklis antakse ülevaade Tartu Ülikooli orientalistikakeskuse loomise asjaoludest ja tingimustest 30 aastat tagasi. Orientalistikakeskus loodi ametlikult Tartu Ülikooli nõukogu otsusega 17. juunil 1994. aastal interdistsiplinaarse uurimiskeskusena tollases filosoofiateaduskonnas. Sellele eelnevatel aastakümnetel oli orientalistikat viljeldud mitmes erineva nimega TÜ allüksuses alates nimeka keeleteadlase ja orientalisti Pent Nurmekunna 1955. aastal loodud orientalistikakabinetist. Artiklis vaadeldakse orientalistikakeskuse minevikku ja tänapäeva ning esitatakse küsimus, miks ei ole Tartu Ülikoolis orientalistikavaldkonna teadustöö edukusele vaatamata siiani avatud alg- ega tasemeõpet andvaid ida keelte õppel baseeruvaid orientalistika erialasid, mis on juba ammu loodud teistes meie lähiregiooni ülikoolides. Ilma nendeta on rahvusliku eestikeelse orientalistika seisund ja tase endiselt ebakindlad.

MÄRKSONAD: orientalistika, Aasia-uuringud, Tartu Ülikool, orientalistikakeskus, ida keeled

MÄRT LÄÄNEMETS *Sisekaitseakadeemia teadur; aastatel 2010–2020 TÜ orientalistikakeskuse juhataja, aastatel 2011–2024 Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi president; uurimisvaldkonnad — sinoloogia, budoloogia*
E-post: mart_laanemets@yahoo.com

1 Artikkel põhineb orientalistikakeskuse loomise 30. aastapäeva puhul Tartu Ülikooli ajakirjas *Universitas Tartuensis* ilmunud ülevaatelool (Läänemets ja Solovyeva 2024) ning Märt Läänemetsa ettekandel „Orientalistika missioonist: 30 aastat TÜ orientalistikakeskuse asutamisest“ XXXVI orientalistikapäeval 20.–21. septembril 2024.

ALEVTINA SOLOVYEVA *TÜ kultuuriteaduste instituudi Aasia uuringute ja folkloristika teadur, alates 2020. aastast TÜ orientalistikakeskuse juhataja; uurimisvaldkonnad — mongolistika, sinoloogia*
E-post: alevtina.solovyeva@ut.ee

ABSTRACT

Oriental Studies — Old and Still New: Thirty Years of the Centre for Oriental Studies at the University of Tartu

The article provides an overview of the circumstances and conditions of the establishment of the Centre for Oriental Studies at the University of Tartu thirty years ago. The Centre for Oriental Studies was officially established by the decision of the Council of the University of Tartu on 17 June 1994 as an interdisciplinary research centre in the then Faculty of Philosophy. In the preceding decades, however, Oriental Studies had been developed and Asian languages taught in several UT units under different names, starting with the Unit of Oriental Studies (orientalistikakabinet) established in 1955 by the renowned linguist and orientalist Pent Nurmekund. The article examines the past and present of the Centre and asks the question why, despite the success of the research in Oriental Studies, the University of Tartu has not yet opened study programmes of Oriental/Asian Studies for undergraduate and graduate students based on the teaching of Asian languages, which have long been established in other universities in our region. Without them, the status and level of Oriental Studies conducted in the Estonian language remain uncertain.

KEYWORDS: Oriental studies, Asian studies, University of Tartu, Centre for Oriental Studies, Asian languages

MÄRT LÄÄNEMETS *Researcher at the Estonian Academy of Security Sciences, Head of the Center for Oriental Studies of the University of Tartu in 2010–2020, President of the Estonian Oriental Society in 2011–2024; research areas — Sinology, Buddhist Studies*
E-mail: mart_laanemets@yahoo.com

ALEVTINA SOLOVYEVA *Researcher in Asian and Folklore Studies at the Institute of Cultural Research, University of Tartu, Head of the Center for Oriental Studies since 2020; research areas — Mongolian Studies, Sinology*
E-mail: alevtina.solovyeva@ut.ee

*Teaduslik orientalistika oli sündides filoloogia ning sealjuures filoloogia
selle sõna algses, ajalooliselt kujunenud tähenduses:
teadus kirjalikest mälestistest.*

Nikolai Konrad²

*Sünteesini jõudnud dialoog Lääne ja Ida vahel on tekitanud vajaduse
mõista seda, mida Idal on meile öelda, et me saaksime võtta Ida
saavutusi meie oma kultuuri olulisteks komponentideks. [---]
Orientalistika ülesandeks peaks seega olema püüd luua mudeleid, mis
võimaldaksid uut lähenemisviisi Lääne nähtuste mõtestamiseks.*

Linnart Mäll³

Preambul: orientalistikakeskuse loomine

Tartu Ülikooli orientalistikakeskus sai 2024. aastal kolmekümneaastaseks. Just nii kaua on orientalistika uurimise ja õpetamisega tegelev TÜ akadeemiline „üksus“ tegutsenud selle nime all. Formaalselt loodi keskus 17. juunil 1994, kui tollane Tartu Ülikooli rektor Peeter Tulviste kirjutas alla ülikooli nõukogu lakoonilises sõnastuses otsusele: „*Kuulanud ära dekaani kt prof A. Künnapi ettekande, L. Mälli sõnavõtu ning nõukogu liikmete arvamused, otsustati: luua interdistsiplinaarne Orientalistikakeskus filosoofiateaduskonnas.*“⁴

Seda dokumenti võib pidulikult pidada TÜ orientalistikakeskuse „sünnitunnistuseks“, kuid tegelikult oli TÜ nõukogu otsus vaevalt midagi enam kui ühe tillukese struktuuri- ja nimereformi kinnitus, milliseid on ülikooli hiigelstruktuuris nii neil üleminekuaastail kui ka hiljem tehtud ilmselt sadu. Samuti ei olnud tegu otseselt millegi uue algusega, sest orientalistika-teadusel Tartu Ülikoolis oli enne seda otsust selja taga soliidne ajalugu ja ka institutsionaalne määratlus. Ajalugu vaatame põgusalt allpool ja mainime siinkohal vaid ära, et 30 aastat tagasi loodud orientalistikakeskuse vahetud

² Konrad 1987: 17.

³ Mäll 1998: 302–303.

⁴ Tartu Ülikooli arhiiv, S 1404, lk 230.

eelkäijad olid 1955. aastal legendaarse keeletarga Pent Nurmekunna (1906–1996) loodud orientalistikakabinet⁵ ja 1983. aastal ülikooli teadusosakonna koosseisus loodud uurimisüksus ajaloo ja semiootika laboratoorium, mille orientalistika sektsioon eraldus 1991. aastal nime all orientalistika laboratoorium. Kuna ülikoolireformi käigus laboratooriumide süsteem kaotati, viis see ka orientalistika puhul formaalselt uue üksuse loomiseni uue nime all uue paigutusega ülikooli struktuuris. Niisiis oli keskuse loomine toleks ajaks juba peaaegu nelja aastakümne pikkuse arengu järjekordne etapp.

Samas pani orientalistikakeskuse loomine just siis ja sellisel kujul paika institutsionaalsed raamid, mis on tänapäevani välja märkimisväärselt mõjutanud orientalistika edasist arengut Tartu Ülikoolis.

Miks on orientalistikat vaja? Üleminekuaja debatt

1990-ndate algul käis nii Tartu Ülikoolis kui ka väljaspool üsna elav orientalistika-debatt. Kui taastati usuteaduskond ja klassikalise filoloogia osakond ning täiesti uue erialana avati semiootika (mis eeskätt Linnart Mälli kaudu oli tihedalt seotud orientalistikaga), paistis igati loogiline, et orientalistikale avaneb samuti roheline tee ning orientalistika eriala ja osakonna loomine oma õppekavadega on ainult aja küsimus. 1988. aastal oli juba taastatud Eesti Akadeemiline Orientaalselts, mis Mälli energilisel juhtimisel tegeles nii orientalistika populariseerimise kui ka selle akadeemilise distsipliinina arendamise küsimustega. Selge oli aga see, et üks selts ei saa olla terve teaduse ülalhoidja ja arendaja; vaja on vastavat asutust või üksust akadeemilise kõrghariduse süsteemis ning riiklikku toetust. Ja kus siis veel, kui mitte Tartu Ülikoolis, kus nii ajalooline traditsioon kui ka teatud inimpotentsiaal oli olemas. Aasia tähtsuse kasv maailmas oli juba siis nähtav ja tuntav ning Eesti vajadus hakata koolitama kõrgharidusega Aasia asjatundjaid ilmselge. Filoloog-kultuuriteadlane Peeter Olesk (1953–2021), „orientalistikasõber“, nagu ta ennast nimetas, võttis selle debati ühes juba 1989. aasta intervjuus hästi kokku niimoodi:

„[---] just orientalistika on kutsutud ületama seda vaimset piiratust, mille tõttu

⁵ Pent Nurmekunna elutöö ja -tee põhjaliku käsitluse leiab Ott Kursi monograafiast *Pent Nurmekund – keeletark ja õpetaja* (Kurs 2014); tööst Tartu Riiklikus Ülikoolis orientalistikakabineti juhataja, ida keelte õpetaja ja uurijana vt eriti lk 59–130.

me oleme harjunud (ning harjutatud!) idapoolsele maailmale kõõrdi vaatama. Aga kui me vaatame viltu osale maailmast, siis pole kahtlust, et näeme kogu maailmagi ebaadekvaatselt. [---] orientalistikat on vaja ka kaugelt väljastpoolt neid probleeme, mille lahendamine viib edasi konkreetset keele, kirjanduse, rahvaluule ja ajaloo uurimist. Ning muidugi saab ainult rahvuslik orientalistika meid vabastada nendest eksitustest kasvõi nimede õigekirja vallas, mille tekitajaks on tõsiasi, et suurem osa informatsioonist orientalse maailma kohta tuleb meile läbi mitmekordsegi vahenduse.“⁶

Olesk vaatas orientalistika arendamise vajadust ja ülesannet ühelt poolt maailmakultuuri ning teisalt Eesti rahvuskultuuri kontekstis. Tema arvates just viimases haigutab orientalistika osas suur lünk, mis tekitab väärarvamusi ja eksiarvamusi Oriendi — Idamaade, Aasia — suhtes. Esitame siinkohal terve lõigu intervjuu algusest:

„Orient on mulle esmajoones see osa maailmast, mida me lubamatult vähe ja halvasti tunneme. Veelgi enam, millega kokkupuuteid on koguni häbenetud, mida on püütud isegi salata. Kuivõrd see on ebanormaalne ning sellest tuleb vabaneda, sedavõrd on minu jaoks väga tähtis, kuidas inimene Orienti, orientaalsesse maailma üldse suhtub — kas nõnda, et ta tõepoolest püüab oma europotsentristlikku piiratust ületada või vastupidi, hoiab sellest nagu ainsast kaitsekiibist meelega kinni. Orient on minu jaoks nõnda siis suuresti eetilise renessansi, künismist lahtiütlemise ja humanistliku mõtteviisi omaks võtmise ülekantud mõõdupuuks.“⁷

Ka tema väidab, et orientalistikaharidus on eelkõige filoloogiapõhine ja „[---] filoloog, kellel puuduvad elementaarsed orientalistikaalased teadmised, ei ole rangelt võttes õige, päris filoloog.“

Orientalistika eriala põhjendus, debati jätk ja ülikooli juhtkonna otsus

1994. aastaks olid asjad arenenud lõpuks nii kaugele, et valminud oli orientalistika struktuuriüksuse loomise põhjendus ja õppekava projekt, mille kohaselt pidi alustatama kahe õppesuuna — indoloogia ja sinoloogiaga,

6 Olesk 1989.

7 Samas.

milleks oli olemas ka minimaalne õppejõukoosseis. Põhjenduse ning õppekava põhiautor ja koostaja oli muidugi Linnart Mäll, toona vanemteaduri ja orientalistika laboratooriumi juhataja ametis, dokumentides nimetatud ka orientalistika töögrupi juhatajaks; selle koostamisel ja vormistamisel osalesid ka Märt Läänemets jt. Nõustaja ja lobist oli „meie mees Ameerikast“ Jaan Puhvel, kes oli oma autoriteediga ka usuteaduskonna ja klassikalise filoloogia osakonna taastamisel palju kaasa aidanud. Projekt nägi ette õppekava järkjärgulise laiendamise ja välisõppejõudude kaasamise. Üksuse nimetuseks oli pakutud „orientalistikakeskus“, ilmselt tõdedes, et esialgu ei anna see osakonna või õppetooli mõõtu välja.

Põhjendus algab preambuliga, kus defineeritakse orientalistika kui teadussuund ja sätestatakse üksuse vajadus:

„Orientalistika on teadus, mis tegeleb komplekselt Idamaade keelte, ajaloo, kultuuri, majanduse ja poliitika uurimisega. Vastavalt kultuurilis-ajaloolistele regioonidele jaguneb orientalistika eriharudeks, nagu sinoloogia, indoloogia, japanoloogia, arabistika, türkoloogia jne. Orientalistide ettevalmistamine kogu maailma ülikoolides käib eriharude kaudu, kusjuures orientalistika kompleksuse tõttu ei ole piirid nii eriharude kui teadusharude vahel rangelt piiritletud. See tähendab, et näiteks sinoloog peab olema spetsialist nii hiina keele ja ajaloo kui ka kultuuri ja majanduse alal. Orientalistide ettevalmistamine Tartu Ülikoolis saab olla tõhus vaid ülalöeldut silmas pidades.

Kuna Tartu Ülikoolis praegu puudub iseseisev struktuuriüksus orientalistika distsipliinide viljelemiseks (õpetamiseks ja teaduslikuks uurimistööks), samal ajal on aga olemas vastava erialase ettevalmistusega töötajad, teen ettepaneku luua Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonnas orientalistikakeskus.“⁸

Põhjendus, mis kandis orientalistika töögrupi juhataja, vanemteadur Linnart Mälli allkirja ja on dateeritud kuupäevaga 31. mai 1994, esitati koos lisadega (sinoloogia ja indoloogia erialade õppekava projekt, orientalistikakeskuse eelarve projekt 1995. aastaks ja EV Välisministeeriumi 11.03.1994 kirja koopia orientalistika õpetamisest Tartu Ülikoolis kantsler Indrek Tarandi allkirjaga) tollase filosoofiateaduskonna (praeguse *humaniora* valdkonna eelkäija) nõukogule, kes selle oma sama aasta 7. juuni koosolekul heaks

8 Tartu Ülikooli arhiiv, S 1404, lk 231.

kiitis vormingus: „*Filosoofiateaduskonna nõukogu otsustab toetada orientalistikakeskuse loomist filosoofiateaduskonnas.*“⁹

Teaduskonna otsus läks edasi ülikooli nõukogusse, kus seda 17. juuni istungil arutati, ja nagu ülalpool juba öeldud, otsustati keskus luua filosoofiateaduskonna koosseisus.

Uue üksuse loomine läks pealtnäha kiiresti ja sujuvalt, kuid edasi ei läinud asjad siiski päris nii, nagu kavatsatud. Nimetatud koosolekul eelnes otsusele samuti kohapealne debatt, mille protokoll hõlmab peaaegu kolm lehekülge.¹⁰ Arutati keskuse kahe võimaliku vormi üle: kas luua orientalistikakeskus filosoofiateaduskonna plaani kohaselt kui kindlat eriala esindav struktuuriüksus või nn mittekoosseisulise interdistsiplinaarse uurimiskeskusena, mis oli ülikooli valitsuse ettepanek. Esimest toetasid filosoofiateaduskonna esindajad, teise esitas ülikooli valitsus ja sõnavõtnud selle toetuseks tulidki peamiselt valitsuse liikmetelt. Nõnda jäigi peale viimane, mis sai nõukogu liikmetelt rohkem hääli. Otsuse poolt sõnastuses „luua orientalistikakeskus analoogselt olemasolevate struktuuriüksustega“ oli 8 nõukogu liiget; otsuse poolt sõnastuses „luua interdistsiplinaarne uurimiskeskus“ oli 17 liiget, vastu oli 2.

Toome siinkohal välja ka mõned argumendid ühe ning teise seisukoha poolt ja vastu.

Filosoofiateaduskonna dekaani kt professor Ago Künnapi sõnavõttust:

„Orientalistikakeskuse loomine on vajalik, see on ülikoolile vajalik ja traditsioonidega suund, ta on interdistsiplinaarne. Probleemiks on loomise vorm. Ta eksisteeris laborina, nüüd kuulub ta isikkoosseisult ajaloo osakonda. Uus üksus võiks olla FT-le omane osakond või keskus või interdistsiplinaarsete uuringute keskus teaduskonnas. Teaduskonna nõukogu toetab keskuse ideed, analoogselt keele- ja pedagoogikakeskusega. Raha kuskilt tulemas ei ole, töö tehakse samade palkade ja koosseisudega, mis juba olemas. Samas tekib võimalus esinemiseks teatud üksusena ja omada oma programmi. On esitatud põhjendus, õppekava projekt, mis on nõuetele vastav, ja ainepassid.“¹¹

Mõned väljavõtted Künnapile sekundeerinud Linnart Mälli sõnavõttust:

9 Samas, lk 230.

10 Arutelu protokoll vt: Tartu Ülikooli arhiiv, S 1404, lk 201–203.

11 Samas, lk 201.

„Orientalistika eriala määrab keel ja seda tuleb aegsasti õppida, seepärast alustamine kõrgemas astmes pole võimalik. [---] Aasia maade osatähtsus kasvab. [---] Välisministeeriumis istuvad võhikud. Sinna on vaja inimesi ja sellepärast ollakse Välisministeeriumis asjast huvitatud.¹² Ka meie inimestele on vaja seda maailma tutvustada, on vaja palju tõlkida. Arenevad majandus-sidemed. On vaja inimesi, kes eelkõige tunnevad keelt, seejärel majandust. [---] Huvi on suur. Inimeste rakendamisega probleeme ei tule, perspektiiv on suur. Koostöö on laienenud Balti regioonis, hiljuti korraldasime konverentsi, millise korraldamisega ülikooli ükski üksus poleks saanud hakkama.¹³ Meil võiks olla ülikoolide vaheline keskus, kuid on kord nii, et orientalistikat peab õppima seoses emakeelega. Vastasel juhul tekib probleeme.“¹⁴

Prorektor professor Jaak Aaviksoo tuli välja ülikooli valitsuse seisukohaga:

„Ülikooli valitsuse soovitus on moodustada filosoofiateaduskonnas mittekoosseisuline interdistsiplinaarne uuringute keskus. Selle baasil välja arendada erialad, et hiljem luua osakond.“¹⁵

Pealtnäha need seisukohad ei paistagi nii erinevad, mõlemas esineb „interdistsiplinaarne uuringute keskus“, kuid olemuslikult oli siiski tegemist põhimõtteliselt erinevate asjadega. Filosoofiateaduskonna plaan oli luua keskus koos eriala ja õppekava ning üliõpilaste vastuvõtuga, mida järk-järgult laiendama ja arendama hakatakse. Valitsuse kava (soovitus) oli luua üsna lahtise ja ebamäärase staatusega mittekoosseisuline keskus, mis alles kusagil

12 Mäll viitab siin välisministeeriumi poolt 11. märtsil 1994 TÜ rektorile saadetud märgukirjale, mis kandis kantsler Indrek Tarandi allkirja ja oli samuti põhjendusele lisatud. Mõned väljavõtted sellest: „Käesolevaga teatame vastuseks 10. märtsil meile saabunud ja TÜ vanemteaduri ning EAO presidendi Linnart Mälli allkirja kandvale toetustaotlusele idamaade spetsialistide koolitamiseks Tartu Ülikooli juures, et Eesti Vabariigi Välisministeerium on vastava ala tundjatest tõsiselt huvitatud. Oleme samuti veendunud, et hetk taolise väljaõppe alustamiseks pole sugugi ennatlik.“ (Tartu Ülikooli arhiiv, S 1404, lk 240.) Kantsler tõdeb, et Välisministeeriumil võib tulevikus olla püsiv vajadus vastava kaadri järele, kuid ta ei saa garanteerida kõigi lõpetajate varustamist tööga ega ka osutada projekti käivitamiseks materiaalselt abi. Siiski lõpetab ta kirja toetavalt: „Põhimõtteliselt on orientalistika erialade õpetamine Tartu Ülikoolis meie seisukohast lähtudes ometi igati õigustatud.“

13 Mäll vihjab siin Baltikumi ja Põhjamaade orientalistide konverentsile *The Art of Interpretation of Classical Oriental Texts*, mis toimus Tartus ja Antslas 19.–22. maini 1994. Selle põhikorraldaja oli Eesti Akadeemiline Orientaalselts koos tol ajal veel nime poolest eksisteerinud TÜ orientalistika laboratooriumiga. Anti välja ka ettekannete teeside kogumik (Estonian Oriental Society 1994). Kuigi selliste konverentside sari oli mõeldud jätkuma, see toona kahjaks siiski katkes, ja alles 20 aastat hiljem algatati uuesti Balti Aasia-uuringute Alliansi loomisega, millest tuleb juttu allpool.

14 Samas, lk 201–202.

15 Samas.

tulevikus hakkaks eriala ja õppekavasid välja arendama. Nagu sõnavõttudest näha, ei olnud viimasel kohal ka rahastamise küsimus: raha kusagilt juurde võtta ei olnud ja eriala pidi loodama olemasoleva napi teadusraha toel, mis samas leiti olevat ebapiisav ja isegi reeglite vastane.

Nõnda siis läks läbi ülikooli valitsuse plaan, mida filosoofiateaduskond ning kava autor Linnart Mäll võtsid Tartu Ülikooli juhtkonna poolse viisaka äraütlemisena orientalistika eriala avamisele ja arendamisele. See ülikooli nõukogu otsus pani paraku paika orientalistika üsna ebamäärase ja ilma kindla rahastuseta staatuse TÜ-s — mittekoosseisuline interdistsiplinaarne. Kuigi rektor möönis, et „*valitsuse ettepanek oleks esialgne lahendus, kaugemaks sihiks jääb osakond*,“¹⁶ ei ole see kaugem siht paraku realiseerunud ja nõnda on Tartu Ülikool ka praegu, 30 aastat hiljem, lähiregioonis ainuke täiemahuline ülikool, kus ei ole orientalistika ehk Aasia-uuringute eriala ja õppekavasid. Umbes samal ajal ja sarnaste ressurssidega orientalistika arendamist alustanud Vilniuse Ülikoolis,¹⁷ Kaunase Vitautas Magnuse Ülikoolis¹⁸ ja Läti Ülikoolis Riias¹⁹ on need ammu olemas, samuti vastav õppesuund Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste instituudis.²⁰

Orientalistika Tartu Ülikoolis pärast keskuse loomist põgusa sissevaatega kaugemasse ajalukku

Kuigi meie rahvusülikoolis on Aasia-uuringute alal üsnagi palju ära tehtud, on paraku puudu iga filoloogiapõhise teaduse aluseks olevad vastavate keelte ja kultuuride õppel põhinevad õppekavad. See jätab aga piltlikult öeldes maja

16 Samas, lk 203.

17 Vilniuse Ülikoolis loodi orientalistikakeskus 1993. aastal; praeguseks on see kasvanud Baltikumi suurimaks Aasia-uuringute õppe- ja teaduskeskuseks, mis alates 2018. aastast kannab nime Aasia ja kultuuridevaheliste uuringute instituut, vt <https://www.fsf.vu.lt/en/institute-of-asian-and-transcultural-studies/about-institute>.

18 Kaunase Vitautas Magnuse Ülikoolis alustati Aasia keelte õpetamisega 1993. aastal; Aasia-uuringute keskus loodi 2000. aastal, vt <https://asc.vdu.lt/about-us/introduction/>.

19 Läti Ülikoolis on Aasia-uuringud alates 1990. aastate algusest läbinud mitu muudatust. Praegu pakutakse humanitaarteaduskonnas Aasia-uuringutes kolme bakalaureuse- ja üht magistriprogrammi, vt <https://www.lu.lv/par-mums/lu-mediji/zinas/zina/t/65480/>.

20 Pikka aega erakõrgkoolina tegutsenud Eesti Humanitaarinstituudis hakati Aasia keeli ja Aasia kultuuride aineid õpetama juba 1989. aastal. 2005. aastal läks EHI Tallinna ülikooli alla ning loodi Lähis-Ida ja Aasia kultuuriloo osakond. Praegu saab Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste instituudis õppida Aasia-uuringute kolmel bakalaureuse- ja ühel magistriõppekaval, vt. <https://www.tlu.ee/ht/instituutakadeemilised-suunad/aasia-uuringud>.

ilma vundamendita. Orientalistika õpe on Tartu Ülikoolis jäänud hajutatud valikkursuste tasemele ning vaid maailma keelte ja kultuuride instituudis on võimalik võtta Ida-Aasia keelte ja kultuuride lisamoodulit, kust korea keel ning kultuur on pärast viimase Lõuna-Korea Korea Fondi rahastatud õpetaja lahkumist paraku välja langenud. Orientalistika põhi- või isegi kõrvalerialana ootab endiselt „paremaid aegu“. See aga ei tähenda, et orientalistika aineid üldse ei õpetataks ja üliõpilastöid ei kaitstaks ning uurimistööd ei tehtaks. Aga sellest allpool.

Orientalistikakeskus teadusüksusena on samas pigem edulugu. Esimese poole oma senisest ajaloo tegutses see ajaloo osakonna (alates 2007. aastast ajaloo instituudi) juures, kuid 2011. aastal viidi üle kultuuriteaduste instituuti, mis pakkus interdistsiplinaarsemat „katust“. Praeguseks on orientalistika uurimissuunad TÜ-s esindatud üsna laial skaalal. Regionaalses plaanis on meil vana Lähis-Ida uuringud, indoloogia, sinoloogia, japanoloogia, türkoloogia, mongolistika, koreanistika; valdkonniti tegeldakse religiooni- ja mõtteloo (sh islamistika, budoloogia, Hiina ja India õpetused), ajaloo, antropoloogia, ühiskonnateaduste ja rahvusvaheliste suhete uuringutega. Kuna rahastamine on algusest peale olnud peamiselt projektipõhine (aga see on praegune suundumus igal pool) ja paraku üsna napp, on teadurite põhikoosseis üsna ahtake ning enamik rakendatud osakoormusega, kuid keskusega teevad koostööd ka TÜ teiste üksuste teadlased ja Aasia-uurijad väljastpoolt TÜ-d. See on igati loomulik, sest orientalistika on ju oma olemuselt interdistsiplinaarne ja saab edukas olla vaid erialade koostöös. Rõõmustav on noorte uurijate osakaalu suurenemine just viimasel ajal.

Orientalistika väljapaistev tase ei ole pelgalt viimase 30 aasta arengu tulemus. Keskust ei loodud ju *deus ex machina* tühjale kohale, vaid idateadustel on Tartu Ülikoolis soliidne traditsioon, mille juured ulatuvad *Academia Gustaviana* aegadesse. Rahvusvahelisse teadusesse jälje jätnud orientaliste on esile kerkinud *alma mater*’i kõikidel perioodidel, nii tsariaegses keiserlikus ülikoolis, Eesti Vabariigi Tartu Ülikoolis, nõukogudeaegses Tartu Riiklikus Ülikoolis kui ka Eesti taasiseseisvumise järel.

Põhjalikuma käsitlemise Eesti ja Tartu orientalistikast ning selle lähemast ja kaugemast ajaloost, samuti orientalistika probleemidest, on andnud juba

2013. aastal ilmunud mahukas artiklis Peeter Espak ja Vladimir Sazonov.²¹ Sellepärast ei ole siinkohal mõtet kõike seda korrata ja toon esile vaid mõned maailmanimed, kes läbi aegade Tartu Ülikoolis on töötanud või siin oma teadlasteed alustanud. Näiteks õppis Tartu Ülikoolis ja töötas siin eradotsendina sanskritist ning indoloog, tartlane Leopold von Schroeder (1851–1920), kes aga venestamise surve all sunniti lahkuma ning jätkas teadlase- ja õppejõukarjääri kuni elu lõpuni Austrias Innsbrucki ning Viini ülikoolides.²² Teise maailmateadusesse tõusnud „kohaliku mehe“ võib nimetada Tõstamaalt pärit Alexander Staël von Holsteini (1877–1937), keda tema õpingud ja uurimistöö sanskriti keele ning Sise-Aasia ja Hiina budistlike käsikirjade alal viisid Tartust üle Saksamaa ja Peterburi Hiinasse. Oma elu teisel poolel töötas ta Pekingi Ülikoolis ning on seal sanskriti kirjandusparandi ja budismi uuringute alusepanijana tänini suure au sees.²³ Tähelepanuväärne on, et baltisaksa aadlik Staël von Holstein võttis 1920-ndatel Hiinas elades Eesti Vabariigi kodakondsuse.

Oma panuse Idamaade uurimisse andis 19. sajandil veel terve plejaad Tartu Ülikoolis õppinud baltisaksa teadlasi, kellest on põhjalikult kirjutatud ajaloolased Martin Hallik ja Olaf-Mihkel Klaassen.²⁴ Esimese eestlasena tegeles orientalistikaga tõsisemalt meie ärkamisaja tuntud tegelane Karl August Hermann (1851–1909), kes 19. sajandi viimasel kümnendil pidas ettekandeid ning avaldas kirjutisi hiina ja teistest Kaug-Ida keeltest ning nende võrdlusest soomeugri keeltega.²⁵

Kahe maailmasõja vahel TÜ-s oma uurijateed alustanud orientalistidest on maailmas kahtlemata tuntuim nimi varakristlike Süüria käsikirjade uurija Arthur Võõbus (1909–1988), kes põgenes 1944. aastal Eestist ning töötas Saksamaa ja Ameerika Ühendriikide ülikoolides.²⁶ Eesti orientalistikat ei saa ette kujutada ilma Võõbuse eakaaslaste Uku Masingu (1909–1985), poli-

21 Espak, Sazonov 2013.

22 Leopold von Schroederi elutööd ja -teed kajastab tema enda kirjutatud „Memuaarid“, mis ka eesti keelde tõlgitud: Schroeder 2013.

23 Põhjalikuma käsitluse Alexander Staël von Holsteini elust ja teadustegevusest rõhuasetusega tema Pekingi perioodil on kirjutatud monograafia kujul hiina autorid Wang Qilong ja Deng Xiaoyong (Wang & Deng 2014).

24 Hallik ja Klaassen 2002.

25 Karl August Hermann avaldas 1895. aastal Õpetatud Eesti Seltsi toimetistes sellekohase saksa-keelse artikli, mis 2019. aastal ilmus tervikuna eestikeelses kommenteeritud tõlkes (Hermann 2019).

26 Amar Annuse koostatud ja tema saatesõnaga Arthur Võõbuse tööde valikkogu on ilmunud Ilma-
maa“ kirjastuse „Eesti mõtteloo“ sarjas (Võõbus 2009).

gloti-keeleteadlase Pent Nurmekunna (1906–1996) ja juristist sinoloogi Leo Leesmendita (1902–1986).²⁷ Just nemad asutasid 1935. aastal Akadeemilise Orientaalseltsi, mis 1940-ndatel kahjuks poliitiliste olude tõttu hingusele läks.²⁸ Eesti Akadeemiline Orientaalselts (EAO) taastati 1988. aastal ja on tõusnud arvestatavaks Eesti Teaduste Akadeemiaga assotsieerunud teadus-seltsiks, mis annab välja akadeemilist aastaraamatut „Idakiri“, korraldab iga-aastasi konverentse orientalistikapäevade nime all ja suvekoole.²⁹

Viimati nimetatud kolme meest võib pidada ka orientalistika järjepidevuse kandjateks Eestis. Pent Nurmekunna 1955. aastal asutatud orientalistika-kabinet oli praeguse orientalistikakeskuse otsene eelkäija. Ligi nelja aasta-kümne jooksul õpetas ta ise ja hiljem juba tema õpilased fakultatiivainetena hiina, jaapani, hindi, sanskriti, tiibeti jt ida keeli. Kabineti keelekursustelt läbikäinute hulk ulatus sadadesse kui mitte rohkem. Sealt sai tuule tiibadesse järgmine orientalistide põlvkond: Eesti akadeemilise orientalistika suurkujud ja ida keeltest tõlkijad Linnart Mäll (1938–2010), Haljand Udam (1936–2005), Ülle Udam (1943–2016), Ly Seppel-Ehin, Ott Kurs, aga ka Moskva orientalis-tika instituudis oma elutöö teinud keeleteadlane, Indoneesia keelte uurija Ülo Sirk (1935–2011). Nurmekunna juhtimise all kujunes orientalistikakabinetist mainekas teaduskeskus, mis korraldas üleliidulisi konverentse ja andis Tartu Riikliku Ülikooli toimetiste sarjas välja rahvusvahelise autorkonnaga kogu-mikke „Töid orientalistika alalt,“ mida aasatel 1968–1981 ilmus viis numbrit kuues köites.

1994. aastal loodud orientalistikakeskuse esimeseks juhatajaks sai Linnart Mäll, kes jäi sellele kohale kuni surmani 2010. aastal. „Mälli ajal“ oli keskuse teadustöö põhisuund budoloogia ning India ja Hiina klassikaline mõttelugu, samuti eestikeelne terminiloom, mida Mäll pidas väga tähtsaks. Asutati teadustööde seeria *Studia Orientalia Tartuensia*, *Series Nova*, mida praeguseks on ilmunud seitse köidet.³⁰ 2006. aastal ilmus samas seerias „Ida mõtteloo leksikon“,³¹ mille täiendatud ja parandatud kordustrukk tuli välja 2011,³² ja praegu on „Leksikon“ kättesaadav ka Sõnaveebis.³³ Mäll tuli välja

27 Leo Leesmendi orientalistika-alasest tegevusest vt Läänemets 2004.

28 Akadeemilise orientaalseltsi tegevusest vt Rohtmets 2015.

29 Orientaalseltsi jooksvaid tegevusi vt kodulehelt <https://www.eao.ee/>.

30 Vt <https://tyk.ee/et/SOT>.

31 Mäll, Läänemets, Toome 2006.

32 Mäll, Läänemets, Toome 2011.

33 <https://sonaveeb.ee/ds/ida>.

oma algupärase lähenemisega Ida klassikaliste mõttetekstide uurimisel, mis sai nime humanistlike baastekstide kontseptsioon. 2008. aastal pälvis ta selle eest vabariigi teaduse aastapreemia humanitaarteaduste alal.³⁴ Orientalistikakeskuse esimesel kümnendil ei jäänud soiku ka ida keelte õpetus. Püsivale alusele sai Jaapani Fondi (*Japan Foundation*) toel jaapani keele õpe Jaapanist tulnud õpetaja Eri Miyano saabumisega. 1998. aastal loodi Türgi saatkonna toel Hagani Gayıblı initsiatiivil Türgi keele kabinet. Keeleõpe läks toonase keelekeskuse alla, mis nüüdseks on kasvanud maailma keelte ja kultuuride instituudiks. Kuid siiski on neid väheseidki ida keeli võimalik õppida vaid algtasemel vabaainetena üsna väikeses mahus.

Uue sajandi teisel kümnendil, kui pärast Linnart Mälli lahkumist võttis keskuse juhataja kohused kümneks aastaks üle Märt Läänemets, tegeldi palju õppetöö arenduse ja rahvusvahelise koostööga. TÜ orientalistikakeskus oli Baltimaade Aasia-uuringute ühenduse (*Baltic Alliance for Asian Studies*, BAAS) üks asutajaid. 2016. aastal võõrustati Tartus teist BAAS-i konverentsi, mis toimub iga kahe aasta tagant rotatsiooni korras erinevate Balti ülikoolide juures.³⁵ Loodi uusi loengukursusi mitme õppekava, sh usuteaduskonna ja keelekeskuse all. Kultuuriteaduste instituudi all prooviti tekitada ka etnoloogia-orientalistika magistriõppekava, aga ülikooli juhtkonna heakskiitu saamata see takerdus. Aastatel 2010–2015 arendati EL-i ettevõtete ja ülikoolide koostöömeetme toetusel kolme ülikooli – TÜ, TLÜ ja TTÜ – vahelist Aasia-uuringute ühisõppekava. Sellisel kujul see küll ei teostunud – peamiselt bürokraatlike takistuste tõttu –, kuid lõi püsiva aluse Eesti ülikoolide vaheliseks koostööks. Sellest arendusest kasvas välja 2016. aastal avatud Tartu Ülikooli Aasia keskus, mis koordineerib Aasia-uuringud üle ülikooli, tegeleb aktiivselt rahvusvaheliste suhete loomise, teadusürituste korraldamise ja publitseerimisega.³⁶ Aasia keskuse pikaajalise arendustöö tulemusel avati 2019. aastal majandusteaduskonna juures rahvusvaheline ingliskeelne tänapäeva Aasia ja Lähis-Ida uuringute (*Contemporary Asian and Middle-Eastern Studies*, CAMES) magistriõppekava.³⁷ Orientalistikakeskuse osalusel loodi maailma keelte ja kultuuride kolledžis (alates 2023 instituut)

34 Käsitus on ilmunud mõnevõrra eri mahus ja rõhuasetustega artiklites nii eesti kui ka inglise keeles mitmes väljaandes: Mäll 2000₁; Mäll 2000₂; Mäll 2003₁; Mäll 2003₂; Mäll 2004; Mäll 2005; Mäll 20

35 BAAS 2016 konverentsi ettekannete teeside kogu vt Johandi jt 2016

36 Vt <https://aasiakeskus.ut.ee/et>.

37 Vt lähemalt: <https://ut.ee/en/curriculum/contemporary-asian-and-middle-eastern-studies>.

Aasia regiooni keelte osakond Ida-Aasia (hiina, jaapani, korea) keelte ja kultuuride lisamooduliga.³⁸ Märgilise teosena ilmus 2015. aastal trükist Gao Jingyi ja Märt Läänemetsa koostatud esimene algupärane eestikeelne hiina keele õpik-käsiraamat.³⁹

Alates 2020. aastat on orientalistikakeskuse juhataja Alevtina Solovyeva. Viimastel aastatel on orientalistikakeskuse tegevus ja uurimissuundade valik varasemast tunduvalt enam laienenud antropoloogia ja ühiskonnauuringute suunas.⁴⁰ Kordades on kasvanud teadurite hulk, kuigi enamik töötab keskuses osakoormusega. Klassika suund ei ole aga kuhugi kadunud, eriti vana Lähis-Ida uuringud, mida esindavad Peeter Espak ja Vladimir Sazonov. Mongolistist juhataja Alevtina Solovyeva initsiatiivil loodi 2022. aastal keskuse juurde mongolistika laboratoorium.⁴¹ Selles valdkonnas tähtsündmused olid 2021. aastal Eesti ja Mongoolia diplomaatiliste suhete 30. aastapäevale pühendatud mongoli budistliku kunsti näitus ning konverents koostöös Mongoolia suursaatkonnaga, samuti Mongoolia filmipäevad 2023. aastal.

Budoloogia suund läheb edasi rahvapärase budismi uuringute projektiga, mille esimene suur rahvusvaheline konverents „Rahvapärane budism Euroopas ja Aasias“ toimus 2023. aastal. See pälvis Tartu linna konverentsitunnustuse 2023.⁴² Ettevalmistamisel on *Studia Orientalia Tartuensia* järjekordne köide „Budism tekstides. Budistliku pärandi tõlgendamine ja ümbermõtestamine.“

Aasia riikide suurenevat ja vastuolulist rolli tänapäeva turbulentses maailmas käsitlesid orientalistikakeskuse 2024. aasta kevadel toimunud konverentsid „Võimuvõitlus Kesk-Aasias: väljavaated, huvid ja tasakaal“ (sel teemal valmis ka uurimistöö raport⁴³) ning „Tühistamine kui hirmukultuuri loomine“. 2025. aasta kevadel on tulemas rahvusvaheline konverents „Suhted Indiaga multipolaarses maailmas“.⁴⁴

38 Vt <https://maailmakeeled.ut.ee/et/aasia>.

39 Gao ja Läänemets 2015.

40 Orientalistikakeskuse uuemaid arenguid ja tegemis vt kodulehel: <https://orientalistikakeskus.ut.ee/et>.

41 Vt <https://orientalistikakeskus.ut.ee/en/content/mongolian-research-lab-0>.

42 Vt <https://orientalistikakeskus.ut.ee/en/news/conference-vernacular-buddhism-asia-and-europe-was-awarded-city-tartu>.

43 Centre for Oriental Studies 2024.

44 Vt lähemalt: <https://orientalistikakeskus.ut.ee/en/news/conference-engaging-india-multi-polar-world-0>.

Kuigi orientalistikat ei saa Tartu Ülikoolis endiselt õppida põhierialana, on noored uurijad mitmelt erialalt leidnud tee Aasia-uuringutesse ning valminud või valmimas on rida orientalistika-alaseid magistritöid. Loetlegem siin vaid mõned: Betti Marie Petersoni võrdlev uurimus korea ja eesti rahvarõivastest; Rodion Krupini uurimus Jaapani strateegiatest Hiina ja Venemaa mõju tasakaalustamiseks Kesk-Aasias; Anne Nestori valmiv töö Taiwani religioonist; Ismet Suleimanovi uurimus „Mälestused genotsiidist ja kollektiivsest tragöödiast krimmitatarlaste tänapäeval, sotsiaalsel ja poliitilisel maastikul“; Yanjinlkham Dashtsereni „Kollektiivsed kogemused ja mälestused tagakiusamisest ning migratsioonist Venemaalt ja Hiinast Mongoolia burjaatide kogukondade seas“; Jonathan Darvish-Kojori „Tänapäevase Tadžikistani poliitiline, sotsiaalne ja kultuuriline maastik – geopolitiline keskkond ja rahvuslikud ülesehitustegurid“ jt.

Tartu orientalistikas on toimunud põlvkonnavahtetus ja orientalistikakeskus on nii koosseisu kui ka uurimistöö haarde ning sidemete poolest muutunud varasemast palju rahvusvahelisemaks. Orientalistika ei ole ammu enam nišiteadus, vaid tegelikkuseks on saanud Linnart Mälli selle kirjutise alguses toodud visioon, et orientalistika eesmärk peaks olema aidata kaasa Lääne nähtuste mõtestamisele uuel viisil. Ühest küljest on see kindlasti hea ning käsitletav arengu ja laiendusena. Teisest küljest jääb aga ikka üle ohata, et rahvuslikku filoloogiapõhist ida keelte õppel baseeruvat orientalistikat oma eestikeelsete õppekavadega meil ikka ei ole, mis siinkirjutajate arvates ei ole korvatav muude arengutega.

Kokkuvõtte asemel veel üks Linnart Mälli paarikümneaasta tagune mõttemõlgutus orientalistikast ning selle osast teaduses ja ühiskonnas, mis ilmus Eesti Akadeemilise Oriantaalseltsi aastaraamatu avanumbris ega ole kaotanud oma aktuaalsust:

„Kõigepealt otsime vastust küsimusele: mis on orientalistika? Kas Ida keelte õppimine? Või Aasia maid mööda ringi sõitmine ja muljete talletamine? Või seal veel olemasolevate totalitarismi ilmingute imetlemine ja oma vaimustuse väljendamine? Või nende vastu tülga tundmine ja hoopis ammuste humanistlike ja demokraatlike institutsioonide ülistamine?“⁴⁵

Mäll mõnab, et kõik see mahub orientalistika mõiste alla, kuid tõstab orientalistika kui teaduse määratlemisel esile järgmist:

45 Mäll 2006: 7–8.

„Kuid orientalistika on eelkõige ajalooliselt väljakujunenud teadus, mille põhialuseks on töö tekstidega, eelkõige klassikaliste tekstidega — nende lugemine, uurimine, tõlkimine (mis on samuti osa uurimistööst), võrdlemine teiste tekstidega ja järelduste tegemine. Kõik see nõuab muidugi keelte põhjalikku tundmist, keeli kandvate (või kandnud) rahvaste ja nende ajaloo tundmist, aga ka olupoliitilistest hinnangutest eemalehoidmist. Tõelise orientalistid on seda isegi rasketel surveaastatel suutnud.“⁴⁶

Kirjandus

Centre for Oriental Studies 2024. *Russia and China's influence in Central Asia: Europe's Prospects, concerns and search for Balance*. Report, June 2024.

Espak, Peeter; **Sazonov**, Vladimir 2013. Orientalistikast Tartus ja Eestis üldisemalt. — *Kirik ja Teoloogia*. 26. juuli 2013. Veebiväljaanne: <https://kjt.ee/2013/07/orientalistikast-tartus-ja-eestis-uldise-malt-2/>.

Estonian Oriental Society 1994. *The Art of Interpretation of Classical Oriental Texts. The Second Nordic-Baltic Conference of Orientalists, Tartu, May 19–22, 1994. Abstracts of Papers*. Tartu: Estonian Oriental Society.

Gao Jingyi, **Läänemets**, Märt 2015. *Hiina keel*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

Hallik, Martin; **Klaassen**, Olaf-Mihkel 2002. *Keiserlik Tartu Ülikool (1802–1918) ja Orient Eesti-Oriendi kultuurisuhete üldisel taustal*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Hermann, Karl August 2019. Hiina keele sugulusest ugri keeltega ja eriti soome-eesti keelega. — *Eesti ja soomeugri keeleteaduse ajakiri*, 2, lk 59–67.

Johandi, Andreas; **Läänemets**, Märt; **Tšernjuk**, Mart; **Sazonov**, Vladimir (eds.) 2016. *2nd Baltic Alliance for Asian Studies Conference, Tartu, 7–9 April 2016. Program and Abstracts*. Tartu: Centre for Oriental Studies, University of Tartu.

Konrad, Nikolai 1987. *Ajaloo mõttest*. Tallinn: Eesti Raamat.

Kurs, Ott 2014. *Pent Nurmekund – keeletark ja õpetaja*. Tartu: Eesti Keele Sihtasutus.

Läänemets, Märt 2004. Leo Leesmendi panus Eesti orientalistikasse. — *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 2002*, lk 91–97.

Läänemets, Märt; **Solovyeva**, Alevtina 2024. Mida on Idal meile öelda? — *Universitas Tartuensis*, 4, lk 48–51. <https://www.ajakiri.ut.ee/artikkel/4734>

Mäll, Linnart 1998. *Nulli ja lõpmatuse kohal*. Tartu: Ilmamaa.

46 Samas: 8.

Mäll, Linnart 2000₁. On the Concept of Humanistic Base Texts. — *Sign Systems Studies*, 28, lk 281–289.

Mäll, Linnart 2000₂. „Gīta“ kui humanistlik baastekst. — *Bhagavadgītā*. Sanskriti keelest tõlkinud ja kommenteerinud Linnart Mäll. Tartu: Biblio, lk 5–16.

Mäll, Linnart 2003₁. The Concept of Humanistic Base Texts. — Mäll, Linnart. *Studies in the Aṣṭasāhasrikā Prajñāpāramitā and Other Essays*. — *Studia Orientalia Tartuensia, Series Nova*, 1. Tartu: Centre for Oriental Studies, University of Tartu, pp. 175–193.

Mäll, Linnart 2003₂. Humanistlike baastekstide kontseptsioon. — *Budismi pühad raamatud*, 1. Tartu: Lux Orientis, lk 213–229.

Mäll, Linnart 2004. The Concept of Humanistic Base Texts. — Manfred L. G. Dietrich und Tarmo Kulmar (eds.), *Die Bedeutung der Religion für Gesellschaften in Vergangenheit und Gegenwart*. — *Forschungen zur Anthropologie und Religionsgeschichte*, 36. Münster: Ugarit-Verlag, pp. 137–153.

Mäll, Linnart 2005. The Concept of Humanistic Base Texts. — Mäll, Linnart. *Studies in the Aṣṭasāhasrikā Prajñāpāramitā and Other Essays*. Delhi: Motilal Banarsidass, pp. 175–193.

Mäll, Linnart 2006. Orientalistika mured ja rõõmud. — *Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi aastaraamat* 2006, lk 7–8.

Mäll, Linnart 2019. The Concept of Humanistic Base Texts. — Indrek Peedu (ed.), *Estonian Study of Religion. A Reader*. Tartu: University of Tartu Press, pp. 107–125.

Mäll, Linnart; Läänemets, Märt; Toome, Teet 2006. *Ida mõtteloo leksikon. Lõuna-, Ida- ja Sise-Aasia*. — *Studia Orientalia Tartuensia, Series Nova*, 2. Tartu: Tartu Ülikooli orientalistikakeskus.

Mäll, Linnart; Läänemets, Märt; Toome, Teet 2011. *Ida mõtteloo leksikon. Lõuna-, Ida- ja Sise-Aasia*. Teine, parandatud ja täiendatud trükk. — *Studia Orientalia Tartuensia, Series Nova*, 4. Tartu: Tartu Ülikooli orientalistikakeskus.

Olesk, Peeter 1989. Maailmakultuurist ja orientalistikast. Intervjuu Peeter Oleskiga. (Küsitles Märt Läänemets.) — *Sõnumitooja*, nr 1–2, jaanuar, 1989, lk 2, 4. Võrgus: https://www.eao.ee/wp-content/uploads/2021/02/sonumitooja_nr01-02.pdf.

Rohtmets, Priit 2015. Akadeemiline Orientaalselts aastatel 1935–1944. — *Idakiri: Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi aastaraamat* 2014, lk 7–17.

Schroeder, Leopold von 2013. *Memuaarid*. Saksa keelest tõlkinud Krista Räni. Tartu: Ilmamaa.

Võõbus, Arthur 2009. *Kummargil käsikirjade kohal*. Tartu: Ilmamaa.

Wang Qilong, Deng Xiaoyong 2014. *The Academic Knight Between East & West: A Biography of Alexander von Staël-Holstein*. Singapur: Cengage Learning Asia.